



С.О. Вербич

УДК 808.3:313.1

ФІНАЛЬ *-ИЧ* У ГІДРОНІМІКОНІ ДНІСТРА

Реферат. Статтю присвячено структурно-семантичному аналізу гідронімів басейну Дністра з формантом *-ич*. Основну увагу зосереджено на функціональній ролі суфікса *-ич* у назвах Білич, Вонич, Гнілич, Красич, Нічич, Правич, Савич, Смотрич, Фролич. Зроблено висновок про те, що суф. *-ич* не у всіх назвах можна вважати патронімним. У низці гідронімів він виконує структурну функцію.

Ключові слова: антропонім, апелятив, гідронім, патронім, формант.

У гідроніміконі Верхнього та Середнього Дністра представлений шар водойм із суфіксальним формантом *-ич*, про функції якого саме в гідронімній лексиці в колі дослідників і досі немає однастайності. Це назви потоків: *Білич, Вонич, Гнілич, Дядич, Красич, Нічич, Правич, Савич, Смотрич* і *Фролич* [19, с. 55, 121, 142, 190, 280, 390, 445, 482, 513, 586]. Так, О.М. Трубачов у своїй відомій праці про назви річок Правобережної України висловив думку про особливу роль суф. *-ич* у гідронімії, хоч формально такі потамоніми нічим не відрізняються від дериватів на *-ич* в антропонімії, де цей суфікс виконував патронімну функцію [20, с. 225-226]. На думку польського ономаста С. Роспанда, окремі слов'янські топоніми на *-ич* ілюструють не патронімний, а топографічний структурно-семантичний тип. Зокрема, як приклад він наводить давньоукраїнський *Капич* – назва стоянки князя Володимира між Києвом і Вишгородом: топографічна назва від *капати* або безпосередньо від апелятива **каріць* [17, с. 17]. Про різну значеннєву функцію форманта *-ич* у топонімах (ойконімах і гідронімах) зазначає також В.В. Лучик, констатує, що функції та валентність суф. *-ич* історично були різними [10, с. 119]. До речі, польський ономаст К. Римут зауважує, що походження суф. *-ич* і сьогодні остаточно не з'ясоване [16, с. 72-73]. Отже, чимало дослідників припускають різну функціональну роль суф. *-ич* в антропонімах і топонімах, однак і сьогодні ми чітко не усвідомлюємо статусу цього форманта саме в гідронімах. Спробуємо це з'ясувати на підставі структурно-семантичного аналізу згаданих вище гідронімів.

Назву пот. *Білич* зафіксовано в однойменному населеному пункті Старосамбірського р-ну Львівської обл. [19, с. 55]. Така локалізація гідроніма свідчить, очевидно, про безпосередній зв'язок цих онімів, зокрема, про вторинність назви гідрооб'єкта щодо назви суміжного поселення. В основі ойконіма *Білич* можна вбачати ідентичний антропонім, засвідчений, наприклад, на Волині [25, с. 14]. Щодо словотвірної моделі “особове ім'я *Білич* > ойконім *Білич*” (без нарощення антропоніма присвійним суфіксом) слушно видається думка Ю.О. Карпенка про те, що специфічною рисою староукраїнської топонімії є існування особливих описових назв поселень, які вказували переважно на конкретну людину з цього поселення, наприклад: село *Малич* – село, де колись був *Малич*. Це ім'я вже ототожнюється з назвою села, але ще не набуло відповідного топонімного оформлення [7, с. 51-52].

Про гідронім *Вонич* (п. Колодниця п. Дністра; між рр. Бистра і Яцьковий; с. Уличне Дрогобицького р-ну Львівської обл.; 19, с. 121) О.М. Трубачов зазначав, що цій назві не властива посесивність і патронімність, а суфікс *-ич* тут,

імовірно, вжитий у специфічно гідронімній функції [20, с. 17]. Привертає увагу також те, що гідронім *Вонич* не має аналогів з-поміж назв топооб'єктів й особових імен (принаймні в межах України). Звісно, можна припускати існування антропоніма **Вонич*. Пор. відповідно пол. імена *Wona* (*Wonia*) й похідні *Wonica*, *Wonies*, *Wonik* [27, II, с. 699]. Однак назва пот. *Вонич* могла виникнути також у результаті онімізації ймовірного апелютива **вонич* < діал. *воніти* 'неприємно пахнути' [11, I, с. 143] + суф. *-ич* (суф. *-іць* в апелютивній лексиці був продуктивний при творенні *nomina agentis* і *nomina instrumenti* [28, I, с. 102]. Звідси **вонич* – 'потік, що неприємно пахне; потік із брудною водою'. Певною мірою таку семантику підтримує географічний номен *вонячка* 'річка з брудною водою' [4, с. 24].

Назва пот. *Гнилич* (1) с. Пнів Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.; 2) нп Княже і Черемошня Золочівського р-ну Львівської обл.; 19, с. 142) не має відповідників поза басейном Верхнього Дністра (за свідченням доступного матеріалу). Проте в південно-західних діалектах української мови зафіксований апелютив *гнилич* 'підгнилий, зіпсований стовбур дерева' [6, I, с. 145]. На цій підставі можна припускати, що семантику основи назви пот. *Гнилич* мотивував незасвідчений географічний номен **гнилич* зі значенням 'гнилий потік'.

Назва пот. *Дядич* (п. Мізунки л. Свічі п. Дністра; с. Новошин Долинського р-ну Івано-Франківської обл.; 19, с. 190) вторинна до суміжного топоніма *Diaducz* [1, с. 124], що, до речі, підтверджує "неводна" семантика основи *дяд-* (пор. укр. *дядько*, рос. *дядя*, пол. *dziad*, що є результатом асиміляції давнього *дѣда* < *дѣдъ*; 22, I, с. 561). Онім *Дядич* тотожний антропоніму *Дядич* (*Diaducz*; 12, с. 109), відпатронічним ойконімам *Дядичи* в колишній Віленській губ. [26, III, с. 165], *Дзядзічы* в Гроденській і Мінській обл. Білорусі [13, с. 83-84; 14, с. 84].

Назва пот. *Красич* (п. Завадки п. Стрия п. Дністра; Сколівський р-н Львівської обл.) має варіант *Красець* [19, с. 280]. Формально цей гідронім можна пов'язувати з умовним ім'ям **Красич*. Пор. відповідно антропоніми: давньоукраїнський *Крась* [23, с. 25], пол. *Krasa* < *krasa* 'врода' [27, I, с. 459]. Однак гідронімний варіант *Красець* може вказувати й на інший етимон. Пор. з цього приводу рос. діал. *красець* 'чорний ґрунт із червонуватим відтінком' [18, 15, с. 174]. Звідси **красич* < діал. *красий* 'червоний і білий' [11, I, с. 385] + суф. *-ич*: 'потік, береговий ґрунт якого має червонуватий відтінок'.

Гідронім *Нічич* (п. Свічі п. Дністра; с. Сулятичі Жидачівського р-ну Львівської обл.; 19, с. 390) не має аналогів за межами України. Можливо, що це первісно теж відантропонічний дериват із патронічним суф. *-ич*, на ймовірність чого

вказує, наприклад, пол. антропонім *Nicz* (фонетичний варіант імені *Mikołaj*; 27, II, с. 99). З іншого боку, зважаючи на продуктивність форманта *-ич* у колі інструментальних апелютивів, припускаємо етимологізування гідроніма *Нічич* як онімізованої форми від незасвідченого апелютива **нічіць* < **нічити* 'згинатися, нахилитися' [5, 25, с. 110]. Таке пояснення передбачає етимологічний зв'язок гідроніма *Нічич* із лексикою гнізда пл. **nikati* 'схилитися', 'нахилитися', 'зникати' [5, 25, с. 110, 114-115]. Щодо типології семантики пор. ще гідроніми *Нічлава* (*Ніклава*), *Пониква*. За такого тлумачення внутрішню форму гідроніма *Нічич* могла визначати сема 'потік, що має вигнуту течію'.

Назва пот. *Правич* (п. Свічі п. Дністра; с. Лопин Долинського р-ну Івано-Франківської обл.; 19, с. 445) утворена, на думку М. Габорака, у результаті онімізації апелютива діал. *п'равич* 'права притока; правосторонній' [2, с. 197]. Таке пояснення заслуговує на увагу з огляду на те, що пот. *Правич* справді є правою притокою р. *Свічі*. У такому разі гідронім *Правич* слід пов'язувати з типологічно спорідненими назвами річок *П'равича* в бас. Горині, *Pravica* в бас. Сави [24, с. 223].

Гідронім *Савич* (п. Дзвинячки л. Дністра; нп Панівці і Бабинці Борщівського р-ну Тернопільської обл.; 19, с. 482) слід зближувати, на думку Ю.О. Карпенка, з назвами річок *Сава*, які спеціально етимологізують у колі давньоєвропейської гідронімії і пов'язують з і.-с. **sou-* 'течія' [8, с. 29-30]. Однак таке пояснення нехтує позамовними чинниками: потік *Савич* починається з однойменного озера; має багнисте русло [29, X, с. 344]. Отже, можна припускати, що назва цього гідрооб'єкта вторинна до лімніоніма *Савич*. Назви ж непротічних вод, зокрема озер, могли отримувати ім'я власника або ж поставати в результаті метонімічного перенесення із суміжного топооб'єкта. До того ж гідронім *Савич* позначає потік із багnistим руслом, а і.-с. корінь **sou-* характеризував швидку течію, рух води. Тому більш імовірно, що гідронім *Савич* виник за посередництвом однойменного антропоніма. Пор. з цього приводу укр. прізвище *Савич* [15, с. 192].

Назву р. *Смóтрич* зафіксовано в однойменних населених пунктах Дунаєвецького і Кам'янець-Подільського р-в Хмельницької обл.; має аналоги в бас. Пруту на Івано-Франківщині й Чернівецьчині [19, с. 513]. Ю.О. Карпенко, пояснюючи вказаний гідронім, зауважує, що він повторює назву місцевості: тут проходила лінія охоронних спостережних пунктів, звідки попереджали про наближення ворогів. Про це свідчить і назва горба *Смóтрич* [7, с. 186]. Згідно з такою логікою, в основі топоніма *Смóтрич* можна вбачати географічний апелютив **смóтрич* (< *смóтрити* + *-ич*; пор. д.-руськ. *съмóтрѣти* 'дивитися, оглядати'; 22, III, с. 692) 'спостережний пункт'. Проте не слід однозначно відкидати й версії про можливість

відантропонімного походження ойконіма Смотрич, як уважає М. Габорак [1, с. 110]. Пор. відповідно зх.-укр. прізвище *Смотрич* [21, с. 285], що, з одного боку, можна кваліфікувати як патронім від імен **Смотр*, **Смотра* (відновлені на підставі назв поселень блр. і рос. *Смотрово*, рос. *Смотрино*; 26, VIII, с. 395), а з іншого – як результат онімізації ідентичного апелятива. Пор. рос. діал. *смотричь* ‘наречений, який приїхав на оглядини нареченої’ [3, IV, с. 238]. Однак на користь першої версії свідчать позамовні чинники.

Гідронім *Фрѳлич* (п. Завадки п. Стрия п. Дністра; гирло нижче Багнуватки; с. Завадка Сколівського р-ну Львівської обл.; 19, с. 586), безсумнівно, треба зближувати з відповідним особовим ім’ям (можливо, за посередництвом ідентичного топоніма), що кваліфікуємо як патронім від імені *Фрол*.

Таким чином, підсумовуючи результати структурно-семантичного аналізу гідронімів *Білич*, *Вѳнич*, *Гнілич*, *Дядич*, *Крѳсич*, *Нічич*, *Прѳвич*, *Сѳвич*,

Смѳтрич, *Фрѳлич*, можна підтвердити попередні припущення про топографічну функцію суф. *-ич* в окремих гідронімах, на що вказує відповідно тлумачення назв *Вѳнич*, *Гнілич*, *Нічич*, *Прѳвич* і, можливо, *Крѳсич* та *Смѳтрич*. Така семантична різноплановість форманта *-ич* у різних географічних назвах зумовлена, очевидно, своєрідним процесом топонімізації цього суфікса і порушенням його первинної смислової функції, як зауважує К. Римут [16, с. 76]. Як усякий суфікс, а тим більше продуктивний, суф. *-ич* з часом втрачає своє виразне й основне патронімне значення і стає нейтральним топонімним формантом, який додається до будь-якої основи, незважаючи на її значення. Р.Й. Керста зауважувала, що про структурну функцію суф. *-ич* у таких географічних назвах свідчить їх форма – називний відмінок однини. Загалом про ту чи іншу функцію цього суфікса можна говорити лише в тому разі, коли зрозуміла основа, до якої він додається [9, с. 113-114].

ЛІТЕРАТУРА

1. Габорак М.М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII-XX ст.) // Дисертація на здобуття наук. ст. канд. філол. наук. Рукопис. – Івано-Франківськ, 1999.
2. Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини. Словник-довідник. – Снятин, 2003.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1981-1991. – Т. I-IV.
4. Дзедзелівський Й.О. Із спостережень над українською гідрографічною номенклатурою (назви частин річки) // Тези III республ. ономаст. (гідронім.) конференції (Київ, 1965). – К., 1965. – С. 23-27.
5. Этимологический словарь славянских языков. Прасл. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. – М., 1974-2005. – Вып. 1-31.
6. Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Львів, 1886. – Т. I-II.
7. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К., 1974.
8. Карпенко Ю.О. Давньоевропейська гідронімія в Українських Карпатах // Мовознавство. – 2001. – №6. – С. 27-31.
9. Керста Р.Й. Функції суф. *-ич-и* в українських топонімічних назвах XIV-XV ст. // Дослідження і матеріали з української мови. – К., 1962. – Т. V. – С. 111-114.
10. Лучик В.В. Походження деяких українських ойконімів Підкарпатської Польщі // Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О.П. Карпенко. – К., 2004. – С. 114-122.
11. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. – К., 1984.
12. Опис Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упор. В. Атаманенко. – Острог, 2004.
13. Рапановіч Я. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. – Мінск, 1982.
14. Рапановіч Я. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. – Мінск, 1981.
15. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. – К., 1969.
16. Римут К. Происхождение параллелизма *-owic-* / *-ic-* в западнославянских патронимических формах // Kazimierz Rymut. Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe. – Kraków, 2003. – S. 72-77.
17. Роспанд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика / Отв. ред. А.В. Суперанская. – М., 1972. – С. 9-89.
18. Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. – Л., 1966-2003. – Вып. 1-38.
19. Словник гідронімів України / Ред. кол. А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К., 1979.
20. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. – М., 1968.
21. Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – XIX ст. (з етимологічним словником). – Львів, 2001.
22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964-1973. – Т. I-IV.
23. Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). – К., 1991.

24. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998.
25. Шульгач В.П. Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник. – К., 2001.
26. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden, 1962-1981. – Bd I-X.
27. Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. – Kraków, 1999-2001. – T. I-II.
28. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański. – Wrocław etc., 1974-20...T.1-3.
29. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880-1902. – T. I-XV.

Вербич С.А.

ФИНАЛЬ -ИЧ В ГИДРОНИМИКОНЕ ДНЕСТРА

Предлагаемая статья посвящена структурно-семантическому анализу гидронимов бассейна Днестра с формантом *-ич*. Особое внимание обращается на функционирование суффикса *-ич* в названиях *Білич, Вонич, Гнилич, Дядич, Красич, Нічич, Савич, Смотрич, Фролич*. Предполагается, что суффикс *-ич* не во всех гидронимах можно считать патронимическим. В некоторых водных названиях он употребляется в структурной функции (“Λογος ὀνομαστικῆ”, № 2, 2008, с. 53-56)

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, гидроним, патроним, формант.

Verbych S. A.

FORMANT -YCH IN HIDRONYMS OF THE DNIESTR-BASSIN

The article is devoted to the structural-semantic analysis of the Dniester-bassin hydronyms with *-ych*-formant. The main attention of this article is focused on functional role of *-ych*-suffix in *Білич, Вонич, Гнилич, Дядич, Красич, Нічич, Савич, Смотрич, Фролич* names. The conclusion on non-patronymic status of *-ych*-suffix (at least in part of hydronyms) was drawn. In some names this one to do structural function (“Λογος ὀνομαστικῆ”, № 2, 2008, с. 53-56).

Key words: anthroponym, appellative, hydronym, patronym and formant.